

OD ISTE AUTORKE

RAVNOTEŽA

Svetlana Slapšak

Škola
za delikatne
ljubavnike

■ Laguna ■

Copyright © 2018, Svetlana Slapšak
Copyright © ovog izdanja 2018, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Šta bi, bjela vilo, dala,
da si mene prije znala?
Ja bih dala vezen jastuk,
na jastuku ime moje.
Ime tvoje, ime moje,
da se dvoje razgovore.*

Narodna pjesma

Sadržaj

Uvod.	9
I Sretanje	15
II Preobraženje	112
III Oslobođanje	173
IV Odmeravanje	289
V Epilog.	375

Uvod

Naslov romana preuzet je od istoimenog dela francuskog pisca Retifa de la Bretona (1734–1806), koje je, sa istim naslovom, na grčki preveo Riga od Fere (1757–1798): ostavio je i reč „delikatan“ u originalnom obliku na grčkom. Značaj ovoga dela je ne toliko u književnoj vrednosti koliko u kulturnom značenju u istorijskom trenutku i u posebnim okolnostima – u francuskom revolucionarnom društvu i u predrevolucionarnom raspoloženju grčke dijaspore. Retif de la Breton, pisac, izdavač i štampar, ostao je poznat po pornografskim delima i onima koja određujemo kao „galantna“, sa manje izazovnim temama. Njegova omiljena tema su „običaji“, odnosno odnosi među ljudima i polovima, kako bi društvo bilo srećnije i bolje. U svojim delima, posvećenim ženama i muškarcima, često pominje Evropu kao mesto gde život treba da bude bolji. Drugim rečima, sem očitog veselja u opisima ljubavnih veza, Retif de la Breton je smatrao da je ljubav ključni deo politike. Sasvim je razumljivo zašto je Riga od Fere upravo ovo delo smatrao važnim u svom političkom programu oslobađanja Grka od Turaka i osnivanja balkanske federacije: dobri ljubavni običaji morali bi biti skladni ljubavni običaji, osnova srećnog

društva. Riga od Fere je inače prevodio sa francuskog dela koja su bila potrebna novoj državi – kartografska, geografska, matematička, istorijska... Malo je pisaca i naučnika koji su ljubavi dali takvu važnost za društvo. Prvi koji o tome piše je Platon, posebno u dijalogu *Fajdar*. U svom pokušaju da temu oživim, morala sam se okrenuti upravo ovim autorima.

Fajdar je Platonov dijalog koji najradije čitam. Uz čitanje se docnije pojavila i jedna slika – *Sokrat i Diotima* slovenačkog slikara sa kraja 18. i početka 19. veka Franca Kavčiča, na kojoj sam „prepoznala“ malo uplašenog Fajdra koji sluša Sokrata i Diotimu kako raspravljaju. To je, uostalom, važeća interpretacija ove slike.

Na toj slici superiorna Diotima, stojeći i spremna na polazak (u daljini je čekaju kola, kojima upravljaju žene), „poklapa“ Sokratovo pitanje – ruka okrenuta nagore – svojim odgovorom – ruka iznad filosofove – dok drugom rukom pridržava žuti šal. Žuto je u antici bilo boja hetera. Napisala sam knjigu o Kavčičevom razumevanju antike i njegovom razumevanju žena, koje je kroz antičke mitove i njihovu književnu obradu najbolje umeo da izrazi. On je prvi odlučni slovenački feminist, ili bar feminofilni muškarac... no i posle toga moj odnos sa *Fajdrom* nije razrešen.

Postavilo mi se pitanje šta predstavljaju likovi u mom dijalogu o ljubavi, u kojem, za razliku od Platonovog, nema učitelja i učenika. Morali su predstavljati određene tipove mišljenja i ponašanja, one koji su spolja ili iznutra određivali životne situacije i koji su sami bili obeleženi dubokim uverenjem u jednakost ljudi. Morala sam ih suprotstaviti da bih došla do mogućnih rešenja, kako za junake tako i za ideje i svetove koje oni predstavljaju. U tom delu sastavljanja priče našla sam se u pravoj (ne)naučnoj fantastici, i to onog tipa u kojoj sveznajući autor zna kako se nešto završilo, i zašto. Reč je o tome šta se desilo svetu čiji je raspad temeljno obeležio sve što smo pre i posle toga u svojim životima uradili – bio je to raspad

Jugoslavije. Za razliku od Retifa de la Bretona i Rige od Fere, nisam imala priliku da preporučujem za budućnost, već sam želela da ispitujem prošlost društveno i politički skladne ljubavne veze: odnosno, da li je ona uopšte moguća.

Postalo je jasno da pisanje ove knjige zahteva neke posebne postupke, koji događajno i kontekstualno dopunjavaju fiktivni razvoj međusobnog odnosa i pojedinačne odluke junaka i junakinje. Probleme, dileme i odluke morala sam nekako uklopiti u razvoj karaktera koji podjednako uzmiče potpunoj arbitrarnosti i prizemnom zahtevu uverljivosti. Sve te vidove pisanja pokušala sam da rasporedim u tematske celine. Našla sam se, dakle, još i u tipičnom položaju autorke istorijskog romana koja se opasno naginje prema popularnoj književnosti i koja bi uz vernost istoriji htela da sačuva i ponešto od jadne ljudske slobode za svoje junake.

Razumeti jugoslovenski način života nije nimalo jednostavno danas, kada dobar deo tog razumevanja, tačnije preoblikovanja sećanja, služi revizionizmu i komodifikaciji. U fabrici falsifikata, nalik nekoj kineskoj ili bangladeškoj zagušljivoj i trošnoj radionici gde žene i deca umiru za cent na dan, proizvodeći lažne šanel torbice i najk patike, proizvode se bez prestanka idealni Tito, idealne omladinske radne akcije, idealna jugo-porno-misoginija. Time se polako i uporno uništava ono što je u Jugoslaviji misleno bilo najbolje, kritička misao, i ono što je bilo najčarobnije, negovanje smisla za humor. Naknadna cenzura sećanja je tako agresivna da se skoro izjednačuje sa podjednako agresivnim antikomunizmom.

Zato je bilo neophodno konstruisati lik koji istovremeno nosi odlike jugoslovenskih dostignuća u školstvu, obrazovanju uopšte, kulturi i slobodi misli, i kritički napon, kao logičnu posledicu prethodnog. Po mom dubokom uverenju, to nije bila kob, nego neostvarena budućnost Jugoslavije. Lik je dakle objedinjavao mnoge osobine raznih realnih ličnosti, i emotivno središte morao je imati u jedinstvenoj istorijskoj situaciji

– oslobođenju od vojne diktature u Grčkoj, koje je opet označilo početak kratkog emancipatorskog pokreta u svim mediteranskim zemljama, i konačno sistematsko uništavanje njihovih novih potencijala u narednim decenijama. Pitanje postavljeno ovome liku moglo bi se odnositi na sve sredozemne, balkanske i dosta drugih kultura, ali sam mu dala izrazito jugoslovenske strukturne elemente: kakvog smisla ima angažovanje u javnosti, dakle, i u politici? Ispad iz jugoslovenskog sveta otvorio je nove mogućnosti zamišljanja raznih realnosti, i još uvek to omogućava. Takav lik je morao biti ženski.

Suprotnost jugoslovenskom načinu života, isto tako osuđen na raspad i gubljenje, isto tako podložan najrazličitijim oblicima manipulacije, bio je sovjetski način života. I jedan i drugi način života progutao je i u neobičnim, fragmentarnim i smrdljivim oblicima ispovraćao savremeni kapitalizam. Poslednje što je jugoslovenski čovek mogao da zamisli kao bekstvo ili izbor širih mogućnosti bio bi odlazak u SSSR, i to je bila tema političkih šala u Jugoslaviji. Sovjetski način života bio je u velikoj meri nedovoljno poznat u Jugoslaviji, bar kod ljudi iz generacija posle Drugog svetskog rata, koji nisu imali ugrađenu istorijsku svest o ruskome svetu, njegovom intelektualnom i političkom prestižu, i nije im zastajao dah nad veličinom svega ruskoga. Naprotiv, toga su se možda bojali, svakako su se tome pomalo podsmevali, i izvesno nisu sa razumevanjem prihvatili. Tačnije rečeno, sovjetski način života bio je duboko tabuiziran, i to sa dobrim razlozima.

Teško se može zamisliti teže razdoblje za neko produbljeno međusobno razumevanje nekoga iz Jugoslavije i nekoga iz SSSR-a nego upravo doba koje je uzeto za ovaj fiktivni dijalog. Da bi se dijalog doveo u stanje neizbežnog ličnog odlučivanja, svi ovi aspekti zahtevali su sovjetskog muškarca kao drugu stranu ljubavi.

I jugoslovenski i sovjetski slučaj u svojoj istorijskoj i naučnofantastičnoj perspektivi, u igri predvidljivog i realnog, na

izvestan način dodiruju važnu temu Platonovog *Fajdra* – metempsihozu ili seljenje duša. Taj deo dijaloga čitala sam na različite načine, u zavisnosti od filozofskog autoriteta kojem sam u određenome trenutku bila naklonjena. Zaustavila sam se pri relativno jednostavnoj slici atinske demokratije, prenesenoj u svet duša, demokratije koju je inače Platon uporno hteo da popravi i intimno je nije voleo. Platon je dušama dao osobine koje je preneo iz svog razumevanja atinske demokratije u kojoj je živeo, daleko od razvijenih slika i vizija koje je ponekad upotrebljavao da bi objasnio svoje misli. Učinilo mi se, naime, da duše onih koji su doživeli socijalizam sovjetskog i na drugoj strani jugoslovenskog tipa mogu u ovakvoj podeli, koja izvesno koriguje određeni misleni sistem (demokratiju), imati poseban položaj, metempsihotičan još za života. Psihotičan – svakako, mogao bi odmah sarkastično reći neko ko ima takvo iskustvo.

Još jedna važna tema *Fajdra* opredelila je ovaj, u osnovi pastišni pokušaj, a to je ljubav, koja je u Platonovom dijalogu definisana kao četvrta vrsta ludosti i pozitivno je određena. Ona je u dijalogu samo homoseksualna, načelno netelesna. Biseksualna ljubav nije klasifikovana jer ne zaslužuje raspravu. Kako dakle nijedan primenljiv oblik biseksualne ljubavi nije tretiran u dijalogu, ostala je sloboda bavljenja telom.

Ne krijem da sam htela da fiktivnu situaciju sećanja, ludosti i ljubavi, smeštenu u nekakav zaplet, što više otežam, recimo time što postoji i ozbiljna razlika u godinama između dvoje u dijalogu i ljubavi. Sa druge strane, kad sam tražila socijalnu grupu koja bi u izabranom hronotopu sećanja relativno jednostavno prelazila granice i imala nešto lakši položaj što se tiče kontrole i cenzure (a da ipak ne bude reč o članu po pretpostavci intelektualno korumpirane nomenklature – što bi postavilo nerešive probleme u širini i smislu dijaloga), našla sam logičnu grupu u interpretatorima tekstova, glumcima (a ne, recimo, u plesačima ili muzičarima, koji su bez jezičke barijere mogli lako prebeći). Izvan striktne ideološke kontrole, posebno ako

je u pitanju bio postignuti profesionalni ugled, glumac (ili glumica) nije proizvodio opasna značenja. Obilje tekstova koji su bili glumcu na raspolaganju pomoglo bi razvoju dijaloga. I, najzad, reč je o najvećim zanatlijama sećanja i njegovih tehnika.

Zajednička oblast se tako nametnula relativno lako, između interesa za Grčku i njenu prošlost, koja je nužna u razumevanju sadašnjosti, posebno evropske, i sa druge strane pozorišne profesije: to je antičko grčko pozorište u savremenoj interpretaciji, a da bi se dublje razumela savremena Grčka, i grčki film. Mlada naučnica i glumac u ozbiljnim godinama mogli su tako da se sretnu u Grčkoj i da između njih počne i razvije se dijalog o ljubavi, sa stalnim navođenjem primera iz pozorišta i filma.

Dijalog je izvesno morao završiti u romanu: dijalog je informativan, često opterećen objašnjenjima, verbalizuje i razlaže, obučava i vaspitava. Sve su to osobine koje sam morala pripisati junakinji i u nešto manjoj meri junaku. Njih dvoje se sve vreme *objašnjavaju*. Ako je sporedna posledica toga da je i čitalaštvo (koje izdrži takvo čitanje) saznalo nešto više, utoliko bolje. Moja jedina odbrana je u tome što čitalaštvu nudim dovoljan broj referenci, pastišnih okvira i asocijacija da stvore svoj jedinstveni prostor uživanja u tekstu – ako tako odluče.

Na osnovno postavljeno pitanje: „Zašto pišem?“ mogu da dam samo jedan odgovor: „Otkud znam? Radije pitajte vidru.“

I

Sretanje

Okrenula se na leđa i otvorila oči. Nebo je još bilo polutamno, na istoku nešto bleđe. On je spavao, okrenut leđima. Potiljak, sa kratkom sedom kosom u neredu, imao je izraziti prevoj, ramena su se malo pognula od starosti. Lako je pomilovala njegovo teme. Oglasio se nesvesnim mrmljanjem. Priljubila se uz njega, bolje pokrivši oboje pokrivačem – njegovim ogrtačem. Vuna ih je štitila od rose, i još je mirisala na njihova tela i noćnu strast. Pod obrazom je osećala vez na jastuku. U daljini su njene službenice bile već budne, čuli su se njihovi glasovi i rzanje konja: priprema za putovanje. A on, koji tvrdi da skoro nikad ne izlazi izvan gradskih zidova, spavao je kao posle gozbe u gradu. Da li svi filosofi spavaju do podne? Sem kad idu u rat, naravno, i kada u šatoru imaju kakvog privlačnog mladića... Zakleo se Demetrom da nije imao ništa sa njima, posebno ne sa Alkibijadom. Zašto nije? Da li se stvarno drži svog učenja da nikoga ne vara kad govori? Niko drugi među njegovima ne drži se tako onoga što govori.

Poljubila ga je u rame. Okrenuo se, uz uzdah, privio se uz nju i rukom potražio njen struk.

– Još jednom?

– Moram rano krenuti da bih prenoćila iza Megare, pa naredne noći u Korintu, i onda još dva dana do Mantineje...

– Hajde, smiluj se...

– Zašto me ne pozoveš noćas na gozbu kod Agatona?

– Zato što neću da te svesno guram u naručje Aristofanu, ili žalosnom Euripidu, ili bilo kojem od njih. Dali bi sve da te zavedu samo da meni napakoste.

– Misliš da ih ne mogu naći sama?

– Samo izvoli – ali neće biti mojom voljom, odnosno zbog moje gluposti. Uostalom, ja ti povećavam slavu time što prenosim tvoje misli. Zbog mene važiš za najpametniju ženu među mislećima u Atini. Tamo, u Mantineji, radi šta hoćeš.

– Tamo, u Mantineji, imam muža, i ne mogu se ponašati kako hoću. Ovde isto tako ne mogu jer si zamišljenu Diotimu uzneo u nebo.

– Tako je: uradio sam sve da, kad si ovde, budeš samo sa mnom. Ostali mogu sanjati neku ženu koja je više nalik na boginju.

– Za tebe nisam?

– Nema te boginje koja bi legla sa mnom, ne zavaravam se. Kada nekog smrtnika načine nalik bogu, kao recimo Odiseja, mislim da ga tako načine samo za sebe, i za vreme ljubavi.

– Kao i ja. Činim te bogom za vreme ljubavi.

– Ne može se porediti. U našem slučaju, ja nosim deo zasluge, nije sve posledica tvoje moći.

– Imaš pravo. Odisej, srećan što je za vreme ljubavi postao lep, ne pita boginju može li još jedanput, već ponizno čeka hoće li ga poželeti.

– I, je li ga poželela?

– Naravno. Pokaži svoje zasluge.

Smejući se tiho, priljubila se uz njega. Vodili su ljubav dugo, sve dok se nije sasvim razdanilo.

– Moj put će trajati duže – rekla je uz dubok uzdah. – Siguran si da ne mogu ići sa tobom na gozbu kod Agatona?

– Rekao sam ti: ne, dok imam pameti.

-
- I, kakav je Aristofan?
- Lep, visok, sede kovrdže mu se mešaju sa zlatnim.
- Koga on voli?
- Voleo je svoje dve žene, koje su obe umrle mlade, sad voli treću. Voli svoje sinove i kćeri, naročito kćeri. Odbija sve kandidate za zetove jer ih kćeri neće, bez obzira na to koliko daju. Jedan sin i kćerka sigurno pišu zajedno sa njim, premda sin piše i svoje. I voli jednoga, oduvek, otkad smo svi bili efebi, i nikada nije prestao.
- Ko je taj?
- To ti nikada neću reći.
- Hajde, Sokrate, time si mi sve rekao.
- Nisam, jer jedino reč izgovorena glasno postoji.
- Za mene ne.
- Zato ti ne smeš sa mnom na gozbu: govorila bi im jezikom bez glasa od kojeg bi poludeli. Jedino te ja mogu glasno prevoditi.
- Ja sam za tebe proročki jastuk, ime koje podrazumeva govor neke misterije.
- Izvesno te tako predstavljam drugima.
- I nemam pravo na istu upotrebu tvog imena.
- Dobro si приметila.
- Kako se onda ti i ja volimo?
- Kao neka lepa životinja, koju bogovi vole, i neka brza i mala, koju bogovi ne vole.
- Konj ili kobila, ako sam te tačno razumela, i vidra. Ja sam lepa, ti si pametan.
- Ne. Ti si mudra, ja sam radoznao.
- Dosadna sam ti?
- Izvesno ne, ali mudrost podrazumeva jedan deo koji se ne mora objašnjavati, i često je to glavni sastojak misterijskog obreda.
- Ako mislimo na isto, onda bi to značilo da mogu da pričem, ureknem, kaznim?

– To sam mislio.

– Ne, tome si se nadao. Ali to ne mogu sa tobom: suviše volim tvoj potiljak, rame, lakat, koleno, obrvu, da o drugim delovima i ne govorim. Ti jesi topla, umiljata, dlakava životinjica, koja se trza u snu i mrmolji, a čim progleda brža je od vetra.

– A tvoji su bokovi ujutro glatki i hladni, zaista više ličiš na kobilu, ili boginju.

Zabacila je glavu nazad na jastuče i grleno se nasmejala.

– Nemam drugog izlaza, moraću da bacim neki urok. Evo. Neka svaki par koji se nađe na mestu gde smo se ove noći ljubili ostane zauvek zajedno, kakvi god da su.

– To me podseća na jednu Aristofanovu domislicu...

– A sad se digni i idi. Doći ću u Atinu još jedanput ovog leta, na Panatenajske praznike. Možemo koji dan ostati zajedno u Eleusini. Urok važi i za nas, od trenutka kad je izgovoren.

Nasmejao se, sa teškoćom se podigao na koleno i ustao, kašljucajući. Okrenuo se, poljubio je u vrat i krenuo niz padinu, mašući rukom i ne okrećući se.

Diotima je malo sačekala i zatim pozvala svoje službenice. Kočija je prošla pored Sokrata kada je već bio blizu zidina grada.

Malo kasnije sreo je na putu Fajdra. Mladić se snebivao i malo mucao, zato je izmislio priču o šetnji izvan zidova i doveo ga na mesto gde je pre nekog sata ležao sa Diotimom. Trava je još bila malo polegla.

* * *

Petak, 26. juli 1974.

Uočila je pre svega njegovu košulju: bela, platnena, sa nisko ušivenim rukavima kao što su ih imale košulje iz prošloga veka, sa malo višim nosećim delom za kragu, bez struka. Na predvečernjem vetru košulja se nadimala. Nosio je crne pantalone, ni zvoncare ni uske, opet staromodne pantalone, koje sigurno nisu

odgovarale Atini krajem jula i istorijskoj znamenitosti – Agori i Monastirakiju, gde su se šetali šareno i oskudno odeveni turisti, i vrućini bolje prilagođeni domaćini u majicama, saharijankama i lakim pantalonama. Izgledao je kao pojava iz nekog drugog sveta: možda su tako izgledali filheleni, koji su dolazili u Grčku da dovrše svoje duhovno obrazovanje pre nego što se okrenu svojim evropskim i drugim dužnostima i karijerama? Pravi istraživači Grčke, arheolozi, nisu izgledali tako – oni su se nosili praktično – sem kad su se preoblačili u domoroce.

Grčki muškarci ovoga doba bili su prepoznatljivi: siromašni, mladi i levičari u majicama sa okruglim izrezom i najčešće u farmerkama, u patikama ili espadrilama; tajni agenti (bilo ih je bezbroj) u polo majicama i letnjim pantalonama umereno proširenim prema dnu, u cipelama; bogati starci u saharijankama i komotnim pantalonama od pamučnog ripsa, u obaveznim tamnim kožnim sandalama debelih đonova i sa brojanicama (*komboloi*) u rukama; samouvereni lumpeni nejasnog političkog određenja u ekstremnim zvoncarama i strukiranim košuljama sa produženim i šiljatim kragnama u cvetnim i drugim neobičnim dezenima, duže kose nazad i kratkih šiški, obično sa zlatnim lancem oko vrata, raskopčani na grudima, u cipelama sa „pačjim kljunom“ i visokom petom. Te se vrste klonila na ulicama, posebno ako su u tesnim pantalonama sa visokim strukom nosili porodični nakit pri čemu je šlic išao po sredini, ne na jednu stranu. Nužna nelagodnost je po njenom tačnom zaključivanju izazivala agresivnost prema ženama, posebno strankinjama. Tajni agenti nisu je uznemiravali – posle osam meseci lako ih je prepoznavala. Čiče sa brojanicama samo su buljile u nju kroz tamne naočari, ponekad ponudile kafu i posle odbijanja bi se odmah povukle. Uniforme se ne računaju: jednom je, doduše, kada je prolazila pored palate, jedan od evzona šapnuo: „Meni se dopadaju crvenokose!“ Prepoznavala je studente, intelektualce, mušku populaciju koja bi je još i jedina zanimala, ali bila je tvrdo odlučna da se time neće baviti u

ovoj zemlji koja se raspada i ponovo rađa pred njenim očima, i da će svoju intimnu revoluciju u Grčkoj posvetiti uređivanju svoje pameti i promeni života u smeru nauke. Na to ju je obavezivalo ono čime se bavila – tom istom Grčkom, prošlošću, istorijom pameti, tekstovima, predmetima i ljudima koji su u svemu prevazilazili baš sve u dobu u kojem je živela. Bila je potpuno svesna da je na putu „poburžoaziranja“, i da se namerno udaljava od svega što je njen život određivalo prethodnih nekoliko godina. Ono što je smatrala najvažnijim i svakako najzanimljivijim kod sebe bio je proces koji je započela otkako je došla u Grčku: zaštita od kontakta sa svim novim, posebno sa drugačijim ljudima u izuzetnoj situaciji rizika, izolacije i svakodnevnih opasnosti. I sa druge strane, prilično je uživala u novim mogućnostima sporazumevanja, snalazeći se dobro, otkrivajući i učeći nove veštine. Zato se valjda, sa toliko svog novostechenog autoriteta, zaštitnički i sa visine postavila prema kasnoj pridošlici prošle zime – stipendisti iz njene zemlje. Dolazio je doduše iz druge sredine, i premda su se sporazumevali i prepoznavali bez teškoća, nije bilo nimalo sumnje u to da je njegov društveni položaj drugačiji, po njihovim zajedničkim, prepoznatljivim lokalnim merilima viši, i da njeni buntovnički stavovi zahtevaju, u najmanju ruku, podrobna objašnjenja. Pa ipak, nije oklevala da se upusti u vezu sa njim, objašnjavajući sebi da konačno misli na budućnost, umesto da se prepusta maglovitoj sadašnjosti – koliko god ona bila uzbudljiva. Bila je savršeno svesna svoje proračunatosti, premda nije bilo nikakvog dvoumljenja da jedno drugome dobro odgovaraju. Proveli su nekoliko meseci postepeno povećavajući bliskost, posle prvih, nimalo obećavajućih sudara. Izgledalo je sjajno, ali on se odlučio da se za vreme Kiparskog rata i opšteg nereda vrati i obavi poslove i obaveze kod kuće, pa da onda dođe po nju, da obiđu mesta koja su još želeli da vide zajedno i da krenu zajedno nazad. Pisma koja je dobijala, i na koja je slala blago ironične odgovore, govorila su o tome da je počeo da se

udaljavanja. Studentska grupa stranaca u kojoj su prevladavali muškarci, u kojoj se odlično snalazila i doživela prve nedvosmislene potvrde da može biti privlačna i zavodljiva, raspala se početkom leta – od oktobra do maja ih je zajedno držala opasnost u kojoj su bili – posle jedva jednog meseca kursa grčkog jezika i svakodnevnog celodnevnog rada. Kursevi su sa krizom i prvim padom diktature otkazani, a oni su prirodno nastavili da se druže i samostalno uče jezik jer nisu imali nikakve druge društvene baze. Sastajali su se po kućnim zabavama, zajedno išli u obilaske spomenika, na ekskurzije. Imali su svoje sastajalište u dve-tri kafane oko sada zatvorenog kluba stranih studenata, gde su se dogovarali. Početne simpatije koje je imala za neke od njih nisu imale budućnost, koliko zbog pogoršavanja opšte situacije toliko i zbog njene „izdaje“ društva i odlaska u ozbiljniju vezu. Došlo je leto, s njim druga, kratkotrajna diktatura, generali su zamenili pukovnike, otvoreno se predviđalo da neko od starih političara treba da se vrati i povede zemlju u normalizaciju. Grupa se konačno raspršila, izbio je Kiparski rat, njen „dečko“ je otišao i ona je ostala potpuno sama.

Valjda je zbog toga i uočila ovu usamljenu pojavu, koja je tako odudarala od uobičajenog. Možda je pobegao sa nekog prijema: u prilog tome mogle su govoriti crne lakovane cipele. Nedostajao je gornji deo, još više kravata. Možda ih je bacio? Hodao je sa rukama u džepovima uz jarak čijim je dnom, deleći ulicu od Agore, prolazila podzemna železnica, neka dva metra niže od nivoa ulice. U tome je delu jarak bio otvoren, voz je izlazio iz podzemlja pod centrom grada i nastavljao na otvorenom sve do Pireja i nazad.

Lice mu je bilo napeto, bio je namršten i odsutan, ništa nije posebno gledao. Svetla kosa, gusta i oštra, bila je uljudno podšišana, ali je pod njegovim rukama postala neuredna. Lice je iz daljine izgledalo privlačno, ali izvesno je bilo da nije rosno mlad. Bio je umereno visok, vitak, dobrog držanja. Verovatno bi ga posle prvobitnog posmatranja ostavila i okrenula se

drugim, zanimljivijim prizorima – ali je njegov hod odavao noge blago savijene u iks. To je bilo nekako dečje i dirljivo, u neskladu sa ostalim.

Taša se vratila iz biblioteke, gde je uspešno preživela teški i vrući dan – a takvi su, od početka meseca jula, bili svi – i zaustavila se na svom omiljenom mestu između Monastirakija i antičke Agore, sa pogledom na Areopag, Akropolj i Tesejev hram, sasvim blizu njene kuće. Uličica do pruge nije privlačila toliko ljudi koliko glavne ulice sa radnjama i tezgama na Monastirakiju, i tu su u skromnu kafanicu dolazili skoro samo „domaći“. Pribežište je bilo zgodno da se odahne pred zadnji deo puta – preko uzdignuća gde su obično stajali taksiji, između hrama i podzemne železnice, prema trgu i onda u uličicu gde je stanovala. Ponekad je u kafanici bilo i ponešto da se pojede – neka sardina, komad sira, nekoliko maslinki, od jutra preostala *tiropita* (pita sa sirom), pa je tu i večerala. Sedela je na pletenoj stolici za stolom koji je zauzeo malo viši prostor – odlično mesto za gledanje Agore, sa jedne strane, i prolaznika sa druge strane, i polako kroz slamku pila ledeni frape. Čovek koji joj je skrenuo pažnju već je duže vremena hodao pored žice, zaustavio bi se svaki put na delu gde je žica bila provlačena, promenio smer i tako iznova. Ludak, pomislila je. Toga je u Grčkoj bilo mnogo, toliko da je fenomen nazvala za sebe „grčkim ludilom“: hvatalo je isključivo strance, posebno one profesionalno povezane sa Grčkom, koji bi u nekom trenutku, kada bi se ludilo pokazalo, odlučili da ostanu, promene život, nađu sebe i slično. Za sebe se nije bojala – bolest je hvatala samo muškarce, i to posebno Engleze i Amerikance. Odlazili su na udaljena ostrva da preživljavaju loveći oktopode i ribe, dobijali neurotične napade na javnim mestima ako su ostali u gradu, ili se opijali na način koji je Grcima bio stran – tako da potpuno izgube kontrolu nad sobom – i nisu uspevali da uoče, razumeju i usvoje grčki tip ponašanja... Obično nikada ne bi naučili da dobro govore grčki. Kao potpuno bezopasne,

policija ih je ostavljala na miru. Ovaj je, izgleda, bio u poodmakloj fazi. Odjednom je promenio ritam i zaustavio se na mestu gde je žica bila pokidana. Pogledao je na sat, podigao glavu, očito gledajući prema Akropolju, duboko uzdahnuo, zatvorio oči. Čula je voz koji se približava i odjednom joj je postalo jasno da će taj čovek skočiti. Ustala je brzo, našla se kod njega i čvrsto ga zagrlila otpozadi. On se okrenuo iznenađen, voz je protutnjao ispod njih. Za prolaznike scena nije bila dramatična – mlada žena je prišla i iznenada obgrlila muškarca. Mirisao je na čisto i uštirkano. Uхватила ga je za ruku i povelala. Nije se opirao. Postavila ga je na stolicu za sto za kojim je sedela. Na drugoj se stolici klatila njena torbica. Još uvek ga je, za svaki slučaj, držala za ruku. Nije je gledao, pogled mu je bio neodređen, ali ruku nije povukao. Zatim se naslonio na drugu ruku i pokrio lice. Počeo je da se trese, prvo malo, pa zatim sve jače, ali nije izgledalo da plače. Dala je znak kelneru i naručila za njega frape, sa malo mleka i malo šećera. Na zvuk njenog glasa i grčki jezik, digao je glavu, pogledao je i ponovo lice pokrio rukom. Izbliza je to bio skoro lep čovek, pravilnog lica, krupnih sivozelenih očiju, gustih trepavica. Brada sa malim uzdužnim jarkom, dugi jarak između nosa i gornje usne, ne baš savršen, malo zašiljen nos; pogled malo obešen nadole, visoko čelo sa velikim vodoravnim borama i spletom uzdužnih iznad nosa. Dvostruke bore ispod očiju, dve duboke crte duž obraza, donja usna malo spuštena sa leve strane. Kosa mu je bila plava, išarana sedima na slepoočnicama. Bio je to izgled negovanog, dobro vaspitanog i uljudnog dečaka, koji se nije mnogo izgubio u ozbiljnim četrdesetim godinama. Na ruci koju je držala bio je sat. Na njemu je ćirilicom pisalo „Raketa“. Rus! Nehotice se nasmešila – tu vrstu još nijedanput ovde nije sreala. Još uvek se tresao. Nije ispuštala njegovu ruku i obgrlila ju je dlanovima. Pena na frapeu je pala, led je počeo da se topi: bio je krajnji trenutak da počne oživljavanje.

– Hej – rekla je tiho.

Na taj zvuk ju je ponovo pogledao iskosa, ozbiljno i malo zbunjeno.

– Ne govorim ruski – rekla je na ono malo ruskog što je znala. Istina je, nikada nije govorila ruski, samo je po potrebi čitala studije i teorijske tekstove. A potreba je došla kasno, tek na drugoj godini studija: pre toga je ruski bio za neki drugi, njoj uglavnom ne mnogo bliski deo populacije.

– Govorite li francuski? – upitao je.

– Eto, možemo se sporazumevati – odgovorila je.

– Oprostite, nije mi dobar dan.

– Nije ni poslednji, ipak.

– Sad razumem: vi ste mislili da hoću da skočim pod voz.

Pogledao ju je prodorno, i nešto kao osmeh pojavilo se na uglu usana. Snašla se u sekundi.

– Verovatno sam pogrešno procenila, oprostite.

Pogled se ublažio.

– Imate odlično opažanje: među svim ovim ljudima vi ste mislili da meni treba pomoć.

– Niste izgledali kao bezbrižni turista, još manje kao neko odavde.

– I kako sam izgledao, ako sam uspeo da privučem vašu pažnju?

– Kao neko ko se sprema da skoči pod voz.

– Priznajte da bi bilo teško ubediti me u to, ako nisam hteo.

– Priznajem. A vi priznajte da ja ne izgledam kao žena koja napada usamljene muškarce.

– Priznajem. Hajde da zaključimo: konačni ishod zabune ne smeta ni meni ni vama.

– Naprotiv, veoma sam zadovoljna što vam samoubistvo nije padalo na pamet.

– I ja sam zadovoljan što sam upoznao nekoga ko hoće da pomogne nepoznatom u nevolji.

Začutili su i istovremeno pogledali Akropolj pod kosim sunčevim zracima.

Obrisao je znoj sa čela i rekao, skoro skrušeno:

– Istina je da nisam u najboljem stanju. I uopšte mi nije bilo do toga da vas navedem da se branite ili izvinjavate...

– Nije ni meni, istini za volju. Uzmite frape, pomaže koncentraciji.

– To je prejako – stresao se.

– Kelner je ocenio da vam treba takav.

– Ne mogu da se naviknem na nes kafu.

– Šta pijete kod kuće?

Pogledao ju je pravo u oči.

– Bučkuriš.

Nasmejala se i izdržala njegov pogled.

– Kako vam je ime? – upitao je umiljatije.

– Nataša. Taša.

– Odakle ste, zaboga?

– Iz Jugoslavije. A vi?

– Rus, videli ste. Aleksej. Odakle vam to ime?

– Pa od vas, Rusa. Na Balkanu ste uvek imali dosta zalude-nih pristalica.

– I ponekog sa naše strane. Recimo, Vronskog.

– Vratimo se realnosti. Čak i ako ste hteli da se bacite pod voz kao Karenjina, neću vas pitati ništa lično. Recite onoliko koliko hoćete. Zar vas ne nosi ovo što se ovde događa? Šta vam je Grčka skrivila sada, kada se konačno menja?

– Ništa. Mislim da nisam primećivao zbog svog stanja.

Pokazala je novine koje su virile iz njene torbice.

– Ali ovde se menja sve, možda cela planeta, možda i vaš svet. Ništa slično nije se moglo zamisliti još pre nekoliko meseci, verujte mi, ja sam ovde samo od oktobra. Ovde su studenti bili prethodnica svih ostalih, narod se digao protiv diktature svojih a u zemlji u tom trenutku nije bilo nijednog vođe, nijednog uticajnog političara, čak ni velikih umetnika. Zahvaljujući studentima, sada se u Grčku nazad izlivaju pravi zatvorenici, mučeni i ponižavani, unutarjni zatvorenici, izgnanici, oni koji

su sami otišli... Samo juče i danas se sa ostrva-zatvora feribotom vratilo dve stotine zatvorenika u Porto Rafti, preko četiri stotine u Pirej, na aerodrom su sleteli Mikis Teodorakis i Melina Merkuri. Pominju se mrtvi koji su zaboravljeni i čija su imena bila zabranjena, oni koji nisu dočekali. Istorija se ponovo stvara pred našim očima.

– Uvek se stvara, čak i kad ne gledamo.

Pomislila je da bi se njegovo stanje moglo povezati sa nekom žalosnom ljubavnom aferom, nezgodnom polnom bolešću, krizom potencije, ali naravno, ništa nije rekla.

– Dosadio vam je buržujski ljubavni život, sa junakinjama koje se zovu Kiti, Doli ili Betsi? Ili je reč o potpunoj inkompatibilnosti toga što želite i realnosti u kojoj živite?

– Zanimljivo tumačenje Ane Karenjine kao muškarca... Ne, draga moja, nemam takvih problema, ne više nego što je pristojno i očekivano u mojim godinama. Uz to, ja u svom društvu imam posebnu privilegiju da ne moram stalno da mislim o istoriji, tačnije o politici.

– Ali ne ovako, kad se stvara pred nama, dok gledamo iz prvog reda partera.

– To nisu najbolja mesta. Ja mrzim publiku u prvome redu.

– Ko ste vi? Glumac ili osveščena publika?

– Ono prvo.

Zastala je, gledajući ga ispitivački.

– Igrali ste i na filmu?

Pogled mu se zatamnio. Svaka čast, glumac, pomislila je. Prosvetljenje ili zatamnjenje pogleda dakle nije bila samo umetnost svetlosti, inače vrhunska u sovjetskim filmovima. Počinjala je da vuče niti sećanja. Mamine prijateljice, jedna glumica a druga lektorka, bile su lude za sovjetskim glumcima. Mama ne, ona je uvek više volela zločeste zapadne i domaće dečke. Začikivala je svoje prijateljice zbog njihovog ukusa, a kada bi ostale same sa bakom, obično su se pominjali „ibeovci“, ljudi koji su posle raskida sa Staljinom odvođeni u zatvore

i logore, tamo proveli duge godine mučenja, neki i zauvek ostali... Svako je u društvu u kojem je živela poznavao nekoga ko je „zaglavio“ zbog svoje ljubavi prema Rusima, svoje gluposti, ili prosto zbog neobaveštenosti i nesnalaženja. Glumica i njen muž pred prijateljima nisu krili svoje simpatije, i znalo se da je on nakratko boravio u zatvoru; druga prijateljica imala je muža koji je nekoliko godina proveo na ostrvu-logoru, i nikako se nije mogao osloboditi alkohola. Ako je on bio jedan od tih idola socijalističkog ženskog sveta, izvesno ga nije prepoznala. Posmatrala ga je bez zazora. Danas bi morao imati dobro preko četrdeset – recimo četrdeset i pet godina. Drugim rečima, starac. Onaj mali problem sa ustima dolazio je verovatno od intenzivne modulacije govora i kontrole glasa – kao na antičkim maskama glumaca – rekla je sebi. Opet dirljivi element – imao je „razdeljak“ među donjim zubima. Očito još nije došao na red za uređenje zuba zaslužnih umetnika. Hoću li mu skočiti u krevet?, pomislila je. Mogao bi to pročitati u njenom osmehu...

– Ne znate ko sam – rekao je mirno i neutralno.

Pomislila je da bi to što joj se od sećanja o njemu muvalo po glavi bilo loše za njegovo sadašnje stanje. Zato je samo oprezno rekla:

– Verovatno ste bili popularni.

– To sam izležio tako što sam dao prednost pozorištu u ozbiljnim godinama. – Začutao je, zagledao se u sto i njenu ruku. Bila je meka, sa jamicama iznad prstiju. Da li je i ostalo kod nje bilo tako meko i žensko? – Dugujem vam izvinjenje, prvo bi bilo potrebno da vam se zahvalim za vaše dobre namere. Obećavam da vas neću ponovo dovoditi u nedoumicu oko svojih namera.

Sam se osmehnuo dvosmislenosti svoje izjave.

– To je obavezujuće.

– Jeste. Opet se izvinjavam.

– Radije proširite obećanje.

– Evo, počecu da razmišljam o Grčkoj i o onome što se događa. I počecu da razmišljam zašto bi bilo vredno živeti.

– Imate porodicu?

– Dve bivše žene i dva sina.

– Serijski mladoženja?

– Ja se ženim kad se zaljubim. Drugačije ugrožava posao.

A vi?

– Ja pišem kad se zaljubim, i manijakalno idem u bioskop, često gledam isti film nekoliko puta. Pozorište ne pomaže. Muzika pomalo, ako mi baš treba da se isplačem.

Konačno je počeo pažljivo da je gleda. Pre toga je samo nosio u nozdrvama njen miris, lak i dobro prilagođen vrućini. Lepa ramena, oble ruke, uzbudljive grudi u tankoj tunici boje slonovače, struk veoma prijatan za obuhvatanje – probao je – plemeniti kukovi u drapiranoj i tankoj dugačkoj suknji od indijskih marama; dugačak vrat, ovalno šestougaono lice, kestenjasta kosa sa zlatnim prelivima u kovrdžama koje nije uspevala da ukroti; oko vrata je nosila čudan komad nakita, staru i potamnelu ćilibarsku perlu, izbrušenu staklenu perlu, mali cilindar od alabastera i grubo izrađeno srebrno dugme, sa svake strane još jednu perlu od mutnog stakla, sve na tankoj kožnoj traci: morao je to biti neki lični amulet. Izraziti nos, nežne, skoro dečje usnice, jarak prema nosu, visoko čelo i dva prodorna, živahna crna oka, sad kad je skinula tamne naočare da bi obrisala čelo. Ni po čemu se ne bi mogla smatrati lepoticom, čak ni posebno privlačnom. No ušla je u njegov život baš kad mu je kroz glavu prolazila misao da ga skrati, i morao se suočiti i sa njom i sa svojim trenutnim stanjem.

Malčice svežiji večernji vetar zaduavao je sa jugozapada i uznemirio njene kovrdže. Profesionalno je umeo da proceni njenu šminku: laka, pametna.

Trudila se da u njihovom razgovoru ne dopusti nijednu notu zavodjenja, ni rečima ni telom. Time je počela da budi njegovu radoznalost.

A pre nekoliko minuta sam skoro hteo da se ubijem, pomislio je, bio sam negde u mraku svoje glave spreman da se pretvorim u krvavu gomilu mesa i kostiju. I evo me kako vodim razgovor sa mladom ženom koja ne zna da li me je spasla ili ne, i koja sada pred mene postavlja sve učtive barijere koje se mogu zamisliti. Izgledalo mi je u jednom trenutku tako razumljivo i prirodno da ovde okončam besmisao koji je zavladao, u ovoj strašnoj žutoj vrućini, goroj od Gobija i Karakuma u leto, u ovome gradu prepunom ljudi, u komešanju i pucanju, usred narodnog ustanka i krize, čak i kratkog rata, možda revolucije, usred krikova, transparentata i skandiranja, od kojih ne razumem ni reči. Možda ne bi tako brzo puklo u mojoj glavi da su me poslali negde drugde. No dobio sam skoro dva meseca Grčke, pukim slučajem, možda greškom, a možda je to bila i osveta nekog višeg službenika jer su drugi dobijali mnogo privlačnije države. Stručni boravak u Grčkoj sa obavezom pisanja elaborata podudario se sa letom, a domaći zadatak nije bio lak: grčko pozorište, kako igrati klasiku. Da su me poslali u Švedsku, vratio bih se sa savršeno obavljenim zadatkom, uspostavljenim kontaktima: Aleksej – perfekcionista, koji van sezone radi još više nego za vreme sezone. Nikad odmor, igra je večni odmor. I ne bi mi palo na pamet da se ubijam. Ovde se pod mojim nogama odjednom otvorio ambis – možda zbog jezika, možda zbog strašnog osećanja da sam potpuno izdvojen iz života, da više nisam u stanju da funkcionišem bilo gde drugde sem unutar uloge, učenja, rasprava, malo provoda sa prijateljima, ponovo učenja, uvek u popravljaju i usklađivanju onoga što mislim, stalno na oprezu: sovjetski čovek. Ponekad sam bio gadno tvrdoglav, koliko mi se moglo, bar da o meni misle kao o nesalomivom čoveku. Spoljni krug je čeličan, ja sam meko testo, nisam se mnogo zavaravao...

Možda ne bi došlo do mućenja pameti, ali prvi dani u Grčkoj bili su katastrofa za katastrofom. Prve večeri sišao je na trg ispod hotela, u luksuzni otvoreni kafe. Jedva je dobio u

ruke hladno piće kad mu se približio čovek njegovih godina, ugladen i elegantan, i predstavio mu se na francuskom kao trgovac umetninama. Učtivo je odgovarao na konvencionalna pitanja, pokazao interes za neznančevu – premda je pomenuo svoje nerazumljivo grčko ime – kolekciju napuljskih pejzaža iz 18. veka i kritskih ikona. Kad se razgovor prvi put prekinuo, neznanac ga je strasno uhvatio za ruku i rekao mu da stanuje blizu, u stanu na krovu, u kući sa vrtom i bazenom, i da mu je spavaća soba sva u ogledalima. Samo je promrmljao rusku psovku, bacio na sto nešto zgužvanih drahmi i pobegao u hotel. Druge večeri je na hotelskoj terasi lečio povređeni ponos i novu depresiju votkom sa ledom kada je primetio zanosno dekoltiranu mladu ženu u kratkoj suknji za susednim stolom. Nisu dugo izmenjivali poglede, ona je prišla za njegov sto i sela. Govorila je samo engleski, koji on nije znao, ali je posle prvih rečenica razumeo da govori o ciframa – o tarifi. Ovoga puta spasao ga je hotelski kelner, koji je pravilno pročitao njegovo zaprepašćenje i diskretno zamolio ženu da ode. Ona je to učinila bez primedbe.

To je svet koji ja privlačim?

Treće večeri nije se dobro sporazumeo sa taksistom, koji ga je ostavio na Trgu Omonija. Krenuo je ulicom na čijem se kraju video Akropolj. Ulica Atinas je danju pijaca, a noću je načičkana bordelima. U vruće letnje veče prostitutke su sedele ili stajale napolju. Prolazak kroz gusti špalir ponuda nije mu nimalo popravio raspoloženje. Našao se konačno na trgu punom ljudi, zabave i muzike, lica su izgledala srećna, a on nije imao pojma kojim uličicama da se približi Akropolju. Shvatio je da ni osnovni zadatak u Grčkoj ne može da obavi ako ne nađe nekoga sa kim bi mogao da razgovara, a užasavao se ideje da pozove ambasadu i da dobije nekog balvana pred kojim ne bi smeo ni da kaže šta hoće da vidi. Uostalom, sasvim je dovoljno što može povremeno da koristi kola sa šoferom – ali za šta? Kako to obično biva, stare muke izgleda da su samo čekale na grčki polom, i skočile su na njega. Bio je razveden,

usamljen, sumnjiv zbog avantura sa drugaricama glumicama, na ivici da ga izbace iz dvosobnog stana, najvećeg luksuza koji je dobio, jedva je uspevaio da kontroliše pušenje i alkohol. Jedino što ga je još držalo bila je njegova glumačka samouverenost i sigurnost da savršeno radi svoj posao. No ovde, izgubljen, nepoznat i prepušten sebi, odjednom se slomio. Petnaestoga dana u Grčkoj učinilo mu se da više nema drugoga rešenja sem da ode – bar u punoj slavi...

– Koliko imate godina? Devetnaest?

Namrštila se: – Dvadeset i šest.

– Nisam mnogo pogrešio: stariji sam od vas devetnaest godina. Šta vi radite ovde?

– Magistarski.

– A onda ćete doktorski.

– Nadam se.

– O Grčkoj?

– Staroj Grčkoj.

– Zašto? – Skoro se začudio svojoj drskosti, ali pitanje mu je izletelo.

Osmehnula se:

– Odlučila sam da prestanem sa politikom i vratim se nauci.

– Bili ste u partiji?

– Ne, to nije ta politika u Jugoslaviji. Bila sam u studentskom pokretu. Disident, u vašem svetu.

– Mislite da ih ja ne poznajem, i da nemam prijatelje među njima?

– Bravo! Ja sam potpuno zabrljala: shvatila sam konačno da je moja disciplina samo jedno minsko političko polje, i još sam uletela u živu revoluciju. Ali nisam nikada mislila na samoubistvo.

Duboko je uzdahnuo.

– Zašto ste me zapravo primetili?

– Zbog košulje i crnih pantalona: niste pripadali nijednom tipu koji se ovde može naći. – Napravila je prekid i rekla,

gledajući ga u oči: – A i zgodni ste. Ovde, između Agore i Akropolja, mogla bih zamisliti nekog boga sa vašim licem.

– Hvala, to je vrlo ljubazno od vas. Nesrećnim starcima treba dati pokoji kompliment.

Prasnula je u smeh, i konačno rekla: – Hajde da se dogovorimo. Meni je razgovor sa vama zanimljiv. Ako vam ne smetam, volela bih da budem sigurna da vam ništa ludo neće više padati na pamet.

– Vi ste ozbiljno rešili da me spasavate. Koliko vremena ste spremni da mi date?

– Radim u biblioteci, moje vreme se lako uređuje. Kako je sa vama? To je naravno glupo pitanje; no, pod pretpostavkom da hoćete da živite, ima smisla...

– Ja imam još mesec i po u Grčkoj. Morao bih videti neku predstavu u antičkim pozorištima. Imam apartman u luksuznom hotelu sa klimom, na Kolonakiju, sa pogledom na Akropolj, ponekad šofera. Raspored mi je potpuno slobodan.

– To nije loše. Mogli biste mi praviti društvo, hoću da vidim neke predstave. Euripidov *Hipolit* je sutra uveče, u pozorištu Heroda Atičkog. Moram i da napravim drugu rundu obilaska spomenika, možemo ići zajedno, ako podnosite vrućinu.

– Ne bih vam bio odviše i dosadan?

– Ne, potreban mi je neko da vežbam predavanja.

Pogledao ju je iskosa. Ta je bila još više opsednuta radom nego on, ali izgleda nije padala u depresiju.

– Šta ste danas radili?

– Ne mnogo. Dobila sam jedno neprijatno pismo, nisam bila za rad, ništa od stvari koje sam tražila u biblioteci nisam našla, pa sam upisivala bibliografiju.

Prećutala je da je dobila pismo od svog „dečka“, koji je početkom jula otišao iz Grčke, i sada se žalio koliko posla ima, koliko ispita, i kako se plan da se krajem septembra vrati i da zajedno krenu iz Grčke u novembru polako gubi.

– Gde živite?

– Kod sledeće stanice metroa, prema Pireju. Stipendija nije stizala tri meseca zbog nestabilnosti, sve su ustanove bile zatvorene, tu sam mogla da se uselim na kredit, kod prijatelja. Pre toga sam delila lep, moderan stan sa prijateljicom, argentinskom političkom emigrantkinjom. Ovo gde sam sada je nekadašnja terasa, improvizovana kao minijaturni stan, ali ima sve.

– Nemojte me pogrešno shvatiti... ako vam zatreba, ja imam dve odvojene sobe i dva kupatila.

Srdačno se osmehnula: – Mislim da se uprava hotela ne bi saglasila... ali držim vas za reč.

– Tašo, imate li nekoga?

– U perspektivi.

– Bližoj?

– Da.

– Srećnik!

– Radimo slične stvari – rekla je ozbiljno.

– Moje su supruge bile glumice. Nas dvoje se, izgleda, ne bojimo dosade... i, šta radite večeras?

– Mislila sam da odem na Trg Sintagma, večeras je veliki miting podrške novoj vladi i promenama. „Promena“ je ključna reč. Hoćete li sa mnom? Prevodiću vam.

– Prihvatam. Moram još nešto da pitam, opet, nemojte mi zameriti. Koji miris koristite?

– Nijedan. Ali tuširala sam se jutros tečnom penom šanel 5, i posula se talkom iste marke. Jedino podnošljivo na vrućini. Skoro ne verujem da je išta ostalo do sada, ali ako kažete... Ostaci jugoslovenskog luksuza, šta ćete... A šta je sa vašom košuljom?

Kratak, žalostan osmeh. – To je moj srećni kostim, u tome nastupam u *Galebu* Čehova... Igram Konstantina Trepljeva, već dugo godina.

– To je onaj koji se ubija, zar ne? Jedanput neuspešno, drugi put uspešno?

– Da – odgovorio je nevoljno.

- Zbog ljubavi?
- Više zato što je gubitnik u svemu, pa i u ljubavi.
- Sećam se grozne majke, sebične škrtice. A i ta njegova eterična „galebica“ je prava glupača, koja ne razlikuje dobru književnost od loše. On je pravo siročće.
- Siročće? – Delovao je zaprepašćeno.
- Ne može da je se reši, ne može da pobegne. Posle se ispovesti da ni ona druga samoprogllašena kandidatkinja nije neko cveće jer prezire svoga muža; i Konstantina bi da je podlegao slinavim osećanjima.
- Slinava osećanja!!! – Sada je izgledao skandalizovan.
- Nije li to ona koja izjavljuje da nosi crninu zato što žali svoj život?
- Jeste.
- Pogledajte oko sebe: ovde sve što je žensko, starije i siromašnije, čak i u gradu, nosi crninu kao obavezu, drugim rečima, zato što ne sme da žali svoj život.
- Čehov nije kriv za to.
- Nije – povukla se sa osmehom. – Ali traži da se postave pitanja.
- Ne, vi tražite!
- Bavim se kulturom koja je uporno postavljala pitanja.
- Zašto je povezujete sa današnjom?
- Zato što su neki antropološki arhetipi razumljivi tek u kontinuitetu.
- Na primer?
- Na primer patrijarhat. Bez prekida otkako se pojavio, pre verovatno ne više od desetak hiljada godina, i sve do danas.
- Komunizam prekida sa patrijarhatom.
- Nasmejala se glasno. – Ne, patrijarhat se prilagođava, komunizam pravi kompromise.
- No još je i opasna, ali nije glupa antikomunistkinja. Nešto sasvim novo. Mora biti moja.
- To nisu stvari koje bih znao. Morate mi objasniti.

– Koliko tek stvari biste vi mogli mene da naučite – rekla je pomirljivo.

A, ne. Neće se tako brzo udaljiti. Pokrio je lice rukama.

– Pitanje je hoću li stići.

– Ne, ne, obećali ste mi. – Uхватила ga je za obe ruke.

Spustio je ruke. Sad su se gledali u oči, sa rukama isprepletenim preko stola. Odmah je osetila zamku. Pozvala je kelnera, ruke su se rasplele.

On ju je gestom bez priziva sprečio da posegne za torbicom.

– Lep čovek – rekao joj je kelner, dok je on plaćao.

– Šta je rekao? – upitao je Aleksej.

– Doviđenja.

– Kad krećemo?

– Bolje da krenemo ranije i zauzmemo dobro mesto.

Krenuli su nagore, Monastirakijem, pa Ulicom Ermu, od raskrsnice sa crkvicom koja stoji usred ulice. Ljudi je bilo sve više, mnogi sa transparentima. Povala ga je levo, sve do Ulice Karađorđa od Srbije. Pokazala mu je tablu sa natpisom.

– Srpski pobunjenik?

Klimnula je glavom. Više se nisu dobro čuli jer je sa obližnjeg trga odjekivala muzika sa ozvučenjem – Teodorakisove pesme. Zatim je bilo nekoliko govornika, od kojih se čuo samo odjek iz zvučnika, ali je nepregledna masa očito odlično razumela jer su ih stalno prekidali uzvicima, skandiranjima i pesmom. Postavila ga je leđima uz četvrtasti stub, u portiku koji je počinjao preko puta hotela *Grand Bretanji*: to je odavalo njenu brigu za njegovu bezbednost. Sama je stajala bliže masi, ispred njega, i dobro se sporazumevala sa domaćima. Nekakav tip u majici, zvoncarama i espadrilama, čupav i sa bradom, stajao je do nje. Pljeskali su zajedno, vikali, skakali. Masa je počela da peva neku pesmu, ona se okrenula čupavcu i jasno je video da se rasplakala. Čupavac ju je, ugledavši je rasplakanu, zagrlio i tako su nakratko ostali, sve dok je pesma trajala i dok svi nisu počeli da skaču i uzvikuju parole, sve dok se ceo trg

nije slio u jedan povik: „A-la-gi!“ (promena). Odjednom je iz lokala sa desne strane, gde su neki još uvek sedeli, istrčala grupa muškaraca sa štapovima i počela nasumce da udara po ljudima u zadnjim redovima. Čupavac je pao među prvima, udaren u glavu. Taša se sagnula da mu pomogne, ali nije stigla jer ju je Aleksej silovito privukao k sebi i pritisnuo uz drugu stranu stuba. Dok ju je pokrивao svojim telom, dobio je udarac u leđa postrance. Udarac je bio tako jak da ga je i ona osetila. Aleksej nije pustio glasa. Trajalo je kratko, ali je nastala strašna uzbuna, povređeni su jaukali, svedoci su raširili vest, masa se u besu okretala prema vinovnicima. Nasilnici su trkom skrenuli prema hotelu, udarajući i dalje koga su stigli. Došla je i policija, ali nije sledila batinaše. Nestali su onako brzo kako su se pojavili, po svemu sudeći opet u nekom prijateljskom lokal. Povređene su demonstranti odneli u lokal iz kojeg su istrčali nasilnici. Uskoro se začula i sirena hitne pomoći, grčkog Plavog krsta.

Držao ju je čvrsto oko struka i vrata, štiteći je i dalje svojim telom. Osećala je njegov dah ispod uha, usne su joj bile na njegovoj slepoočnici. U opštem metežu i buci, skoro joj je viknuo u uho:

– Nisam tražio izjednačenje!

Umesto odgovora, zagrlila ga je oko vrata.

Ostali su tako slepljeni dok se svet oko njih pretvarao u pakao. Njeno je telo bilo oznojeno, vruće, drhtavo. Udisao je ženski miris na prevojima koje je mogao dosegnuti nosom i isprekidano disao. Njegovo je telo bilo hladno. Pomislila je da je u šoku. Ali ne, on se predano posvetio njenome telu, onako kako to čine još slepi mladunci tražeći mesto da priljube njuške. I nije mogla da ne oseti njegovu erekciju.

Metež je dugo trajao. Onda je polako sve manje ljudi trčalo oko njih u raznim pravcima, muzika je utihnula, povici nestali. Odvojili su se jedno od drugoga i pogledali trg. Posvuda je bilo policajaca u manjim grupama, neko je polivao ploče na delu koji se sa ulice spušta do Parlamenta, drugi je kupio

razbacane ostatke transparenata. Ulični psi tražili su ostatke hrane među kafanskim naslonjačima povezanim lancima. Njegovo lice postalo je sivo, bol se neprijatno pojačavao. Ispred hotela *Grand Bretanj* nije bilo nijednog taksija, samo kordon policajaca sa automatskim puškama u rukama. Uobičajen prizor koji je dobro poznavala poslednjih nekoliko meseci – da su prišli, odmah bi im uperili cevi u stomak: to joj se dešavalo na ulazu u svaki javni prostor od prošlog novembra. Još bi možda njega gledali kao opasnog učesnika demonstracija...

– Čini se da do vašeg hotela možemo jedino peške. Poznajem prečicu. Možete li da hodate?

Klimnuo je glavom.

Ponudila mu je rame i povela ga prvo ulicom levo, pa preko velike avenije, opet uzbrdo malim ulicama do Trga Kolonaki, pa onda stepenicama do hotela sa zadnje strane. Pred ulazom se zaustavila:

– Sada ćete se snaći sami. Doći ću uveče da vidim da li ste sposobni za pozorište.

Izgledao je tako izmučeno da je oklevala da krene.

– Imate li neku mast, lekove, aspirine?

Odmahnuo je glavom.

U magnovenju je odlučila da mu veruje. Ušli su zajedno u hotel. On je najednom vratio svoje gospodsko držanje, i dok su mu davali ključ, obavestio je recepcionera da će danas imati posetu.

Taša je smatrala da je dopuna neophodna. Približila se recepciji, izvadila svoj pasoš, stavila ga na pult i recepcioneru na grčkom – ne manje kraljevski nego Aleksej – objasnila da je porodična prijateljica. To je dobro delovalo. Recepcioner nije ni dotakao njen pasoš, samo se ljubazno nasmešio.

– Gospodin se povredio, pao je na kamen. Možete li u njegovu sobu poslati otprilike kilogram seckanog crnog luka, dugu servijetu i dva ruska čaja?

– Vi dobro poznajete narodne lekove – rekao je recepcioner, još šire osmehnut. – Stiže odmah.

Subota, 27. juli 1974.

Nije ništa lagao: imao je apartman na poslednjem spratu, sa ogromnom terasom, većom sobom, koja je gledala na Akropolj, i manjom okrenutom ka Likavitu. Ispod terase, hotelski bazen, mali, ali i on sa vidikom na Akropolj i beskonačnu šumu antena i krovnih bojlera, atinske posebnosti. Zora se već mogla naslutiti sa zadnje, istočne strane hotela, Akropolj na jugozapadu dobijao je ružičastu boju. Unutra je vladala prijatna temperatura: klima je šumela kao da su tenkovi negde oko Sintagme. Soba je imala čak i televiziju, verovatno u boji...

– Skinite košulju – zapovedila je kada su stigli luk i čaj.

Poslušao je bez reči. Prsa su mu bila glatka.

Uhvatio je njen pogled: – Ima pravde, zato ne ćelavim.

Leđa su mu bila u groznom stanju: palica ga je udarila dijagonalno, napravila se crvena oteklina, obećavao se veliki i bolan hematoma. Opipala ga je pažljivo, nijedno rebro nije bilo slomljeno. Stavila je luk u servijetu i povila je duž otekline, dobro stegnuvši krajeve preko grudi. Jeknuo je.

– Imate li neku tesnu majicu? – upitala je.

– Sve su tesne, glupo sam kupovao – odmahnuo je rukom prema garderobi.

– Grčki brojevi su kao francuski, manji od većine evropskih – obavestila ga je dok je iz pakovanja vadila novu majicu najodvratnije prljavoplave boje. – Ionako ćete je posle ovoga baciti.

Uređenog, stegnutog i užasno smrdljivog, postavila ga je skoro u sedeći položaj pomoću jastuka.

– Hoćete li da vam pomognem da skinete pantalone? – upitala je.

– Ne, hvala. Samo se okrenite.

Čula je stenjanje – to mora da je jako zbolelo.

– Evo, možete mi pomoći u pristojnom delu. – Uspeo je da pantalone sroza do ispod kolena, ostalo je već bilo pokriveno

čaršavom. Skinula mu je čarape i pantalone, pokrila ga, privukla telefon i dala mu šoljicu čaja.

– Nataša – odjednom je promenio ton – ostanite ovde. Pre svega, okupajte se, možemo doručkovati zajedno. Osećam se kao potpuna budala. Izgledalo je kao da sam hteo da se ubijem, a onda se još usuđujem da pokazujem bol od udarca... Dajte mi mogućnost da malo povratim dostojanstvo.

– Mi smo poravnati, ja sam možda spasla vaš, vi ste gotovo sigurno spasli moj život; da me je palica udarila u glavu, gde je trebalo da me udari... ostajem dakle iz čiste i opšteltjudske saosećajnosti.

– Ako vas pogledam zahvalno, reći ćete u sebi: glumac!

– Tačno – nasmejala se.

– Znači, samo verbalno sporazumevanje.

– To je moje područje, a i vi znate mnogo tekstova, koje ja ponekad mogu da prepoznam. Iskrena laž, još bolje citat, neka bude naš kanal. Idem da se okupam, a biću vam zahvalna za doručak, od juče u podne nisam ništa jela.

Samo što je otišla u kupatilo, zaorio se njen smeh. Pomolila je glavu.

– Imate hotelsku penu za kupanje sa parfemom *Cuir de Russie* („ruska koža“)! – I zalupila je vratima.

Pokušao je da zaspi – to je više bila slikovita vrtoglavica. Kada je ponovo otvorio oči, bilo je blešteće jutro.

Naručio je doručak, hrana je stigla, kelner je sa čuđenjem pokušavao da odredi otkuda dolazi smrad od luka...

– Kafa se hladi! – viknuo je.

Nataša se pojavila u hotelskom kupaćem mantilu, tek osušene, neuredne kose. Očito je oprala i svoju odeću, pa ju je sad rasprostrla po foteljama na terasi.

Zatvorio je oči na pomisao da je ispod mantila gola.

– Znae da se u Grčkoj pod pukovnicima plaćala kazna za sušenje veša javno, na terasi? Naročito ženskog...

– Zakon se nije mogao promeniti od prekjue.